

Прикази

Скривене мањине на Балкану ур. Биљана Сикимић

Балканолошки институт САНУ,
Посебна издања 82, Београд 2004.

У Академији наука у Београду одржан је 25. и 26. септембра 2003. године међународни научни скуп *Скривене мањине на Балкану*, у организацији Балканолошког института САНУ и у сарадњи са Институтом за историју Југоисточне Европе из Граца. Скуп је био интердисциплинарног карактера, а његов првенствени циљ био је да се размотре етнички и језички идентитети *скривених мањина* у нашем региону.

Термин *скривене мањине* употребљен је да означи мале етничке групе које немају признат статус у државама у којима живе. Како у свом прилогу – *(Не-)видљивост скривених мањина на Балкану*. Нека теоријска запажања – објашњава Кристијан Промицер, у том смислу га је први пут употребила група младих научника са Универзитета у Грацу, на предлог др Клауса-Јиргена Херманика, за потребе једног истраживачког пројекта који се од 2001. до 2004. године бавио малим етничким групама, које немају статус националних мањина у Аустрији, Словенији и Хрватској. О проблематици – на овај начин дефинисаних *-скривених мањина* дискутовано је већ и на скупу одржаном марта 2001. године у Раденцима у Словенији, под насловом *(Скривене) мањине: језички и етнички идентитети у алпско-јадранском региону*. У истом смислу се термин користи и у зборнику који је пред нама, с тим што је фокус померен на скривене мањине Балкана. Претпоставка је била да тај

регион у овом погледу има одређене специфичности.

Феномен малих етничких заједница без признатог статуса свакако није специфично балкански феномен. Ипак, одређена регионална посебност може да се огледа у великом броју испреплетаних националних, етничких, језичких и верских граница и идентитета, као и у њиховој историјској променљивости и нестабилности. Сажет поглед на балканске етничке специфичности дат је у поменутом Промицеровом тексту; парадигматичан би у том смислу могао бити и рад Радивоја Младеновића о ситуацији на југозападу Косова и Метохије.

Зборник садржи двадесет и један прилог. Прилози су писани са аспеката различитих наука – историје, лингвистике, филологије, етнологије и етномузикологије. Поједини радови публиковани су на енглеском, македонском и бугарском језику. Поред предговора из пера приређивача, Биљане Сикимић, и већ поменутог уводног текста Кристијана Промицера, који се бави теоријским и методолошким проблемима истраживања *скривених мањина*, у зборнику се налазе и прилози о статусу Македонаца и македонског језика у Албанији (Гордана Алексова), Грчкој и Бугарској (Стојка Бојковска) и Србији (Станислав Станковић), о употреби матерњег језика јужнословенске мањине у северној Грчкој (Кристијан Фос), о Шоплуку, Шоповима и њиховим границама (Петко Христов), о „Шоповима“ у Косовском Поморављу (Сања Златановић), тетевенским Бугарима у источној Србији (Маја Вукић), Немцима у Словенији (Клаус Јирген Херманик), историји Шваба у Војводи-

ни (Зоран Јањетовић), идентитету мегленских Влаха (Геде Кал), историји и идентитету Грка (Јованка Ђорђевић – Јовановић) и Цинцара (Зоран Пласковић) у Србији, о Карашевцима, односно колебањима ове групе приликом одредјивања сопственог идентитета (Михај Н. Радан), о музичком идентитету Буњеваца (Ана Хофман), лингвистичкој ситуацији кајкаваца у Банату (Марија Вучковић), лингвистичкој идеологији Срба у Белој Крајини (Тања Петровић), историји и идентитету Чанго групе у Молдавији (Ференц Чортан), верском, језичком и етничком идентитету Горанаца (Радиоје Младеновић), стереотипима у језичким исказима других група о, данас већ углавном ишчезлим, Черкезима на Косову (Биљана Сикимић), као и о бугарским баштованима у Аустрији (Маријана Јакимова).

Претпоставка је да у свим овим случајевима постоји нека врста заједничког именитеља *скривених мањина*. Као етничке групе без статуса, скривене мањине по дефиницији нису видљиве у социјалном и културном простору, односно, како се истиче у уводу, немају ни сопствене институције ни образовање на матерњем језику, нити као колективитет имају икакве могућности јавног деловања и исказивања и неговања културних посебности. Оне немају сопствене елите, најчешће не наступају као политички субјекти и лојалне су држави у којој живе. Овим зборником обухваћен је велики број разноврсних случајева, од којих сваки – у извесном смислу – представља случај за себе и тешко се уклапа у неку унапред задату шему. Поједини примери не би се дословно уклопили ни у горе наведену дефиницију (рецимо, Буњевци, иако њихов идентитет јесте оспораван, проблематизован и потискиван, данас имају јавно признат статус и сопствена удружења, па и одређене облике политич-

ког деловања). Радови у зборнику баве се: мањинама које су постепено асимиловане пре него што су могле да дођу до националног освешћења, које нису развиле националну свест и немају националну државу, али данас покушавају да формулишу и/или ревитализују одређени етнички идентитет (пример Цинцара); затим, онима које имају националну државу (која и сама има проблема са међународним признањем), а њихов статус се негира и поред њихове жеље и права да се афирмишу (пример Македонаца); заједницама које нису невидљиве, али је њихов статус на изванредан начин споран, односно заједницама које имају свест о посебности и начине и жељу да се као такве одрже, али политичке и интелектуалне елите нација које их окружују врше на њих већи или мањи притисак да се изјасне као њихови делови (Горанци, Буњевци, Чанго, Карашевци); заједницама које су, стицајем врло различитих историјских околности, скоро сасвим нестале пре него што су уопште формулисале идеје права етничких мањина и њиховог признавања (Черкези) итд. Заједнице о којима је реч, тј. њихови чланови, дакле, у различитој мери имају самосвест и жељу за опстанком коју манифестују на различите начине. Неке се организовано боре за сопствено признање, а неке не; неке имају, а неке немају националну државу; неке имају, а неке немају њену подршку; неке имају, а неке немају елите које би помогле у њиховом признавању. У неким случајевима, чак, елите покушавају да у јавности омогуће мањини признање, али већина припадника групе није увек за то заинтересована у подједнакој мери, а исход може бити другачији од намераваног (примери мањина у Грчкој и Аустрији у раду К. Промицера).

Питање прецизних дефиниција и категоризација свакако су важни у

научном истраживању; међутим, научници који се баве етничким феноменима и који се у свом раду стално суочавају са тешкоћама дефинисања основних категорија свог проучавања, вероватно ће се сложити да у овом случају прецизно дефинисање можда није најважније, боље речено, често није могуће. Многи аутори приметили су велике тешкоће када се покуша са дефинисањем и категоризацијом базичних људских група која би имала универзалну важност, а те тешкоће произилазе из природе начина на који људи одређују и именују своју групну припадност. Проблеми потичу из унутрашњих противречности и комплексности етничитета и сродних појмова, који се показују као изразито сложени и зависни од контекста. Није необично ни да врло озбиљни аутори, који се баве етничким груписањима и идентификацијама у својим радовима унапред одустају од дефинисања основних појмова; велике дискусије о томе воде се и у правно-политичкој сфери, где још увек не постоји чак ни опште-прихваћена дефиниција националних мањина. Тиме што је увео у разматрање целу лепезу међуслучајева, којима је можда тешко наћи заједнички именитељ, а који управо указују на комплексност и изнијансираност наводно чистих и јасних граница нација и етничких група, овај зборник доприноси сложенијем погледу на етничке феномене него једно еволуционистичко виђење „етногенезе“, према коме етничка група или постаје нација или полако нестаје. При томе, не би требало схватити да су идентитети и статуси нација и признатих националних мањина стабилни, јасни и једноставни, док су само идентитети и статуси малих, *скривених* етничких заједница комплексни и нејасни. Проблематика признатих националних мањина још увек је далеко од рашчишћене, а ако се узме у обзир да

су и неке нације које имају своје државе оспораване од стране других (рецимо Македонци), да се око статуса неких воде дуготрајни спорови, па се и сам њихов назив проблематизује и доводи у питање (Муслимани/Бошњаци...), да су неки потенцијални национални идентитети у процесу стварања, али и оспоравања не само споља, него и од стране својих потенцијалних чланова (Црногорци), слика постаје још комплекснија. Дода ли се томе и унутаргрупна разноврсност само наоко монолитних група, како је то, рецимо, показано у овом зборнику – у раду о „Шоповима“ на Косову (у оквиру групе која се означава као *Срби са Косова* постоје снажно укоренење разлике између самих Срба-староседелаца и Срба-досељеника, а и ови други су нехомогена група припадника разних миграционих таласа), показује се да су процеси групних идентификовања и разликовања у реалности изразито ситуациони, флексибилни феномени. Стварност етничких подела неретко представљају нејасне границе, двојни и вишеструки идентитети, „флотантност“ етничких група... Управо је највећи допринос овог зборника у томе што износи пред научну и ширу јавност један целовитији, комплекснији поглед на етничке феномене, заједно са свим питањима и проблемима који се на тај начин отварају. И термин *скривене мањине* и зборник управо упућују на сложеност, неретко и на двосмисленост проблема етничких припадности, идентификовања и разграничавања.

Свакако је добро што радови у овом зборнику афирмишу теренска истраживања, као и гласове самих мањина које говоре о себи и сопственим идентитетским стратегијама. Истраживања ове теме свакако би требало наставити и проширивати, у

чему би била драгоценна помоћ других друштвених наука, попут социологије, политикологије, психологије, права итд. На крају се ипак намеће и једна ситна терминолошка примедба: појам *национални идентитет* (који се, рецимо, користи за Буњевце) адекватан је само у случају постојања националне државе.

Младена Прелић

Дидара – прича о ходању „изван линија“

Мирослава Малешевић, Дидара – животна прича једне Призренке
Етнолошка библиотека (књига 14),
Београд, 2004.

Постоје бар два разлога због којих уопште није случајно што је баш Мирослава Малешевић написала ову и овакву књигу. Најпре, то је њено трајно интересовање за друштвену и културну конструкцију женскости и женствености, како у традиционалним, сељачким, тако и у модерним, урбаним контекстима. М. Малешевић је једна од ретких ауторки у етнологији/антропологији која се већ више година доследно бави истраживањем друштвеног обликовања женских улога и заинтересована је за специфично искуство женског дела човечанства. Поред тога, њено истраживачко интересовање је већ дуго усмерено и ка анализи и вивисекцији социјализма и постсоцијализма, као посебних и аутентичних облика друштвеног реда, али и – што је за антрополошку перспективу још важније – особених система производње значења. Ова два доминантна поља интересовања укрштају се у књизи „Дидара – животна прича једне Призренке“, у којој Мирослава Малешевић реконструира животну причу једне жене представљајући нам, истовремено, причу о

социјалистичкој модернизацији у другој Југославији.

Ово плодотворно „укрштање“ има своју тематску и теоријску предисторију у ранијим радовима М. Малешевић. Оно што им је заједничко то је настојање да, у најбољем антрополошком маниру, обухвати чињенице свакодневног живота и „обичних људи“ и „олимпијаца“, са изванредним смислом за детаљ, пишући језгровитим стилем и – што време више пролази – са све јаснијим вредносним ставом према друштвеним збивањима.

У својим првим радовима, укључујући ту и магистарску студију, она се бави реконструкцијом улоге жене у контексту традицијске културе села и осветљава друштвено нормативизирање и регулисање полности кроз ритуале који прате одрастање и сазревање девојчица и њихово претварање у девојке и жене. У каснијим радовима, писаним крајем осамдесетих, Малешевићева разматра настајање „културе женствености“ у савременом друштву касног социјализма (седамдесете и осамдесете године), бавећи се генезом и значењима једног ангажованог празника – Осмог марта („Осми март – од утопије до демагогије“), и деконструкцијом идеологије „срећне породице“ која је опредмечивала социјалистичке идеале друштвеног оптимизма („У посети 'срећној породици' са часописом 'Нада'“). У новијим радовима, насталим током деведесетих, ауторка користи концепте феминистичке теорије и друштвене критике, и гради приступ који би се могао назвати родно свесном анализом друштвених феномена. Она то чини истражујући недовољно познате женске ритуале и њихове социјалне функције („Дан распусног живљења“ – „женске баханалије“, познате у Банату као обичај *ревена*, последње недеље уочи ускршњег поста), али и норма-